

לאחר החופה

קיא. מיד לאחר החופה, מוליכים החתן והכלה למקום צנוע ע"מ להתייחד, דזו החופה לדעת הרמב"ם והשו"ע. ועושים זאת לצאת ידי חובת כל הפוסקים, דראוי להסמיק היחוד לברכות הנישואין.²⁰⁵ וכן פשט המנהג כיום. ועדי

הקידושין נעשו נישואין. [ומ"מ נראה דכ"ז שלא כתבו כתובה והעידו עדים ל"מ דאינה ראויה לחופה קודם כתובה]. וכ"פ הגרי"ש אלישיב, דימי המשתה מתחילים מהחופה ולדעת הרמ"א שהוא קנדסין ע"כ חשבינן מזמן הקנדסין את ימי המשתה, וכיון שהחז"כ כבר נמצאים שם, ע"כ מיד אחר הקידושין נחשב שנכנסו לחופה, ולדין מיד שנכנסים לחדר יחוד חשיב חופה. **ודע** דהרא"ש ס"ל דחופה היינו יחוד, מ"מ גם למנהגנו שחופה היא פריסת הטלית על ראשם, או קנדסין וכמ"ש ברמ"א, וזו דעת רוב ככל חכמי הספרדים כמבואר להלן באורך, מ"מ ימי החופה שהוא לחיבת הנישואין, נמנים משעה שהותרה ביחוד דוקא. [עיין בס' בית חתנים עמ' שנ"ח שהסכימו לזה הגר"צ והגרי"ש אלישיב]. ושוב שמענו בשם מו"ר הגר"צ זללה"ה, דמי שעושה יחוד [ע"פ דברי הרמב"ם ודעימיה, וכפסק השו"ע דיחוד הוא החופה], א"כ מתחיל למנות ימי ז' ברכות מזמן היחוד. ומעשה בחתן שקידש מבעו"י, וסיימו ז"ב עם חשיכה, ואמר לו מו"ר הגר"צ זללה"ה שימתין מלהתייחד עמה עד אחר ערבית שהוא לילה גמור, ואח"כ יתייחד, ואז ירויח עוד יום של ז"ב. ועיי בתשובת ב"י אהע"ז סי' יב מדיני קידושין, דחופה הוא יחוד אע"פ שבז"ב אכתי היא ארוסה.

205. **הנה** זה מנהג רוב ככל הפוסקים זיע"א מדורי דורות, הן מבני ספרד והן מבני אשכנז, לנקוט לדינא דחופה היינו פריסת הטלית, או היריעה שע"ג הכלונסאות [וזה וזה אחד הוא כמבואר בב"ח אה"ע (ר"ס ס"א)], ולא היחוד. [ומעיקרא לא נהגו ביחוד גמור אף בגלילות אשכנז, עד דורם של המשנ"ב וערוך השולחן, ועד בכלל]. כן מבואר בדברי הרבנים, משאת בנימין (סוף סי' צ'), שכנה"ג (סי' של"ט

הגב"י אות י'), מגן אברהם (סי' של"ט אות י"א), נחלת שבעה (סי' י"ב דף מ' ע"א אות ח' וט'), המקנה (קו"א סי' ס"ב סוף אות א'), גינת ורדים (או"ח כלל א' סי' כ"ה), שער המלך (קונטרס חופת חתנים סוף סעיף ט'), חופת חתנים (מהדורת ליוורנו תקנ"ו דף מ"ד סע"ב), בית עובד (דף קצ"ח ע"ב אות ג'), מהר"ח פאלאג'י (גנזי חיים מערכת ח' אות י"ז), יפה ללב (ח"ד סי' נ"ה אות ב'), עזר מקודש (סי' ס"ד), נהר פקוד (שער המפקד ח"ב דף י"ז ע"א ד"ה ותו), בא"ח (ש"ר שופטים י"ב), וע"ע בספרו חוקי הנשים (פרק מ"ה), משנ"ב (סי' ר"פ סק"ד וסי' של"ט ס"ק ל"ב), ערוך השולחן (אה"ע סי' נ"ה סעיף ט' עד כ'), ארץ חיים (אה"ע סי' נ"ה), ומייתי נמי בשם מהר"י עטייה בספר רוב דגן (קונטרס אות לטובה סי' כ"ב), ישכיל עבדי (ח"ז אה"ע סי' י').

והרב נחלת שבעה הנ"ל, האריך טובא דאין חוששין לעשות יחוד אחר החופה כלל, וכתב בפשיטות שכן דעת רבו הט"ז. [וכן מבואר גם ממש"כ הט"ז באה"ע (ר"ס ס"א), דהכי אית ליה, וכן בדעת הרמ"א]. וכן ביאר גם בדברי הרמ"א גופיה (סי' נ"ה סס"א), דהיחוד אינו אלא ע"מ שיהיה לבו גס בה, לא לענין דינא כלל. (ועיין גם בד"מ סי' ס"ב אות א', ובפרישה סי' ס"א אותיות א' ב'). והביא כן בשם מהרי"ל (במנהגים הלכות נישואין אות ו'). ועיין שם להדיא דאשה מקרובותיה משרתת שם.

ובדרך זו יש שהצריכו יחוד, אך לא שיהיה גמור ובסתר, וסגי במקום המיוחד לחתן וכלה אפילו אחרים עמם. כ"כ הב"ח (ר"ס ס"א, ועיין בב"ש סי' נ"ה אות ה', ובמקנה קו"א סי' נ"ה אות ב'), והפתחי תשובה (סי' נ"ה אות ב') בשם סידור הגאון מליסא, וכן מבואר למעיין בקיצור שו"ע (סי' קמ"ח אותיות א' ב').

אמנם המקור דראוי לחוש לשיטה דחופה היינו יחוד גמור בסתר, הוא הרב בית שמואל (סי' נ"ה אות ה') כיעו"ש, ועיין גם בפ"ת הנ"ל. **ובסימן** ס"ב (אות א') ביאר הבית שמואל, דטעם החומרא להקדים ולעשות היחוד מיד אחר החופה, הוא על מנת להקדים ברכות הנישואין לחופה כדי שיהיו עובר לעשייתן. ומה שכתב שם בשם הר"ן, הוא שגגת הקולמוס, וצריך לומר ב"י [ודלא כמי שעשהו להרב ב"ש טועה ח"ו, וכזאת לא יעשה]. וזהו באמת טעם הב"י, וכמו שכתב (סי' ס"ב), דמה שהצריכו הטור והרמב"ם לברך ברכת חתנים קודם כניסה לחופה, הטעם מבואר משום דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. עכ"ל. ואמנם תכף ומיד מייתי לדברי הר"ן בפ"ק דפסחים, דברכת נישואין נהגו לברך אחר שתכנס לחופה, לפי שהן ברכות תפלה ושבח. ומש"כ

הרמב"ם לברכם קודם נישואין, לא מפני שהיא בכלל מה שאמרו כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, שהרי אלו ברכות השבח הן, אלא מפני שחופה יחוד הוא, ובעינן ראויה לביאה, וכלה בלא ברכה אסורה לבעלה. עכ"ד הב"י בשם הר"ן. והנה ברור הדבר כי אין שום הכרח דהב"י הדר ביה והנה ממה שאמר ברישא, דהטעם מבואר משום עובר לעשייתן, אדרבה יותר נראה דטעמא דנפשיה קאמר דלא כהר"ן, ואפקיה בלשון טעם מבואר כמורה על רוב פשיטותו¹ בעיניו. דאלת"ה מי יתן ונדע למה זה יכתוב בחינם דבר שאינו בר קיימא, והוא עתיד לסותרו תכף ומיד תוך כדי דיבור בראיה, הכי כן היא דרכו של הב"י בכל דוכתא, בתמיה. ומראש לא היה לו להביא אלא דברי הר"ן בלבד ותו לא מידי, ולא לכתוב טעם דאינו נכון. גם לא אפקיה בלשון אבל הר"ן, אלא שהר"ן וכד'. ואעיקרא כתב דהטעם מבואר, ואין זה לישנא של סלקא דעתין בעלמא. אלא מה שהביא הב"י לדברי הר"ן, פשוט דזהו כדרכו בכל דוכתא להיות מאסף לכל המחנות, גם במאי דלא קים ליה הכי. ואפילו שסברתו כאן דלא כהר"ן, לא אכפת לן, כי כן דרכו לכתוב הנראה בעיניו [אף לדינא] נגד רבוותא קמאי, כדאיתא בדוכתין סגיאין בדבריו, ואכמ"ל. **וכן** מבואר ברוב פשיטות בשו"ת הרא"ם (סי' ד'), דאין להפסיק בין ברכת חתנים לכניסה לחופה. וכן מבואר למעיין הדק היטב בדברי הפרישה (סי' ס"ב שם). וכן מבואר גם למעיין בדברי הר"ב המקנה (קו"א סי' ס"ב אות א'), דיש להסמך ברכות הנישואין למעשה הנישואין. ונהי דהוכיח דאין כאן עובר לעשייתן הידוע, שהוא ממש קודם תחלת קיום המצוה, ואילו כאן יהיה זה מעט אחר תחלת קיום המצוה, ע"ש החשבון, מ"מ הא שמעינן דיש שייכות בין ברכות הנישואין למעשה הנישואין גופיה, דומיא דעובר לעשייתן דשאר המצות, ואין להפריד ביניהם זמן רב. ועיין גם להרב עזר מקודש (סי' ס"ד), דצריך שלא יהיה הפסק בין הברכות למעשה הנישואין. וכל חכם מבין מדעתו דזהו גם טעמיה דהב"ח (ר"ס ס"א). והמעין היטב בדברי המקנה שם, וכן בעזר מקודש הנ"ל, ויוסיף גם לעיין בתשובת הרשב"א (ח"א סי' רמ"ד), יבין היטב מדוע עצם ההליכה למקום היחוד [ואפילו דיבור של החתן וכלה בינתיים], לא הוי הפסק. **והגם** דדבר מוסכם הוא דאין ברכות הנישואין ברכת המצות, רק ברכות השבח, וכמו שכתב בהדיא הר"ן הנ"ל דמייתי הב"י, וכן כתבו שאר ראשונים בפ"ק דפסחים, ולא

הקידושין הם עדי היחוד ע"פ רוב.

ק"ב. בזיווג שני של האשה, לכולי עלמא דוקא יחוד קונה.²⁰⁶ ובעינן יחוד הראוי לביאה,²⁰⁷ ויש אומרים ביאה

נראה שיש חולק בדבר, אעפ"כ סבירא להו להאחרונים הנ"ל, הב"י, ורא"ם, ופרישה, ומקנה, ועזר מקדש, דיש להסמיכן לחופה. וטעמא, דאף ברכות השבח שתקנו חז"ל על המצוה, ראוי להקדימן ולברכן כדין עובר לעשייתן דברכת המצות, שלא להוציא המצוה ללא שום ברכה, ותשמש כמו הכנה למצוה, והויא במקום ברכת המצות. **אשר** על כן, יומא כי האידנא מנהג רבים מיראי ה' לתפוס לחומרא כסברת הרב בית שמואל הנ"ל, ולצאת לכתחלה י"ח כל הדעות בביאור חופה. על כן נוהגים בפריסת ההינומא על ראשה, ופריסת סודר [וטלית] שעל גבי הכלונסאות, ואף ביחוד גמור אחר החופה. כן התפשט עתה בין כל בני אשכנז, וכן בין רבים מבני ספרד, וכמו שהורה מו"ר ח"ר יהודה צדקה זצ"ל לבני משפחתו, וכן היתה דעתו של מו"ר הגרב"צ אבא שאול זצ"ל לבני משפחתו הקרובים, וכן דעת הרה"ג שלום כהן שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף, כפי שנהגו בניו וחתניו, וכן מנהגנו. [ואין בזה שינוי ממנהג ספרד למנהג אשכנז, כי כאמור בדורות הקודמים לא נהגו כלל ביחוד אפילו בגלילות אשכנז, ככל המצויין לעיל. רק הוא שינוי ממנהג האין מודקדקים למנהג המדקדקים, וב"ה אכשור דרא להיות מעלין בקודש לחוש לחומרא זו, הראויה לדעת הרמב"ם ומרן ז"ל]. **ויש להעיר**, דבנישואין של אלמנה או גרושה, דלכו"ע מה שקונה אותה לעשותה נשואה הוא ביאה, או עכ"פ יחוד הראוי לביאה, (כמ"ש אהע"ז ס"י ס"ד, וב"ש סק"ו, משנ"ב ס"י של"ט סקל"ב), על כן אם נשא אלמנה או גרושה ולא נתייחדו, עדיין אינה נשואה. ואפילו דבשאר בתולות המנהג שטלית וקונדסין חשיבי נישואין והכנסה לחופה, באלמנה וגרושה כל שלא נתייחדו אין דינה כנשואה, וא"כ הסעודה שעושים אח"כ אינה סעודת נישואין, ואי אפשר לברך אחר הסעודה שבע ברכות שנתקנו על סעודת נישואין.

206. אה"ע (סי' ס"ד ס"ה). וראה להלן בסמוך דנפק"מ לענין ז' ברכות.

ממש, אבל מנהג ירושלים דסגי ביחוד הראוי לביאה.²⁰⁸ ומ"מ לכו"ע בעינן עדים של יחוד הראוי לביאה, וע"כ כיון שהיחוד הוא החופה, כל שאין עדים הרי שאין חופה.

ק"ג. כתב מור"ם ז"ל,²⁰⁹ אסור לנהוג אפילו עם אשתו דברים של חיבה בפני אחרים, ע"כ. ויש טועים בזה, ונוהגים כן בפני אחרים, כגון בחדר יחוד וכיו"ב בפני הצלם, ואין שום היתר בדבר, ואין חילוק בין הצלם לשאר אנשים. ומטעם זה גם אין ליתן החתן והכלה יד זל"ז בהליכתם מהחופה לחדר יחוד וכד', וכן הורו גדולי הדור הגרא"מ שך והגרש"ז אויערבאך זצ"ל. אולם סמוך מאד לחדר יחוד, יש נוהגים שאוחזה בידו ומכניסה אל תוך החדר, די"א דבזה קונה אותה.²¹⁰ ומ"מ אף הנוהגין כן, יעשו דוקא בצנעה, כנ"ל.

ק"ד. בחדר יחוד יאיר פנים לכלה, ובזמן רעותא דלבא ושמחה של מצוה תברך הכלה את החתן, שתזכה לאורך ימים, ולהתייחד באהבה מעתה ועד עולם, ונזכה לז"ק של קיימא, ואזכה לשבת עמך לעולמים. ומעתה הוא יו"ט

207. או"ח (סי' של"ט משנ"ב סק"ה).

208. ארץ חיים ונתיבי עם.

209. אה"ע (כ"א ה').

210. עיין בפרי האדמה (ח"ג דף י"ד ע"א) מנהג ירושלים, והו"ד בנתיבי עם דיני קידושין מנהגי ירושלים (אות י').

שלהם.

קטו. שיעור היחוד, יש אומרים דסגי בחמשה רגעים,²¹¹
ויש מחמירים שבעה רגעים.

קטז. ראוי שהחתן והכלה יאכלו בחדר יחוד,²¹² ולכתחלה
יאכלו כזית פת. ואם נוטל ידיו שם, אם כיון בתחלה בברכת
המוציא להמשיך סעודתו בבית אחר, כיון שלא קבע לאכול
כל סעודתו במקום זה הוי כהולכי דרכים, ושרי לגמור
סעודתו ולברך במקום השני.²¹³ ואין חשש שמא ישכח
ברהמ"ז, דהרי צריך לברך עם הציבור ז' ברכות.

קיז. הכלה חייבת לכסות ראשה בליל החתונה. ואף שיש
מחלוקת בארוסה, [וכבר הכריעו הגרעק"א²¹⁴ והמשנ"ב²¹⁵
לאסור אף בארוסה משום ספיקא דאורייתא לחומר], מ"מ
אחר שהכניסה לחופה הרי מדינא חייבת, דכיסוי ראש
דנשואה היא דת משה. וכיון שמעיקר הדין נקטינן דחופה
היינו פריסת הטלית עליהם, הרי היא נשואה לכל דבריה
ומחוייבת בכיסוי הראש. ואף שמחמירים לכתחלה לעשות
יחוד וכנ"ל, מ"מ אף אם לא יעשו יחוד, הרי כבר הכניסה

211. מנחת יצחק (ח"ד סו"ס צ"ח).

212. די"א שצריך להכניסה למקום צנוע שיאכלו שם, דזה היחוד (ב"ש סי' נ"ה סק"ה).

213. בא"ח (בהעלותך ב').

214. מהדו"ת סי' ע"ט.

215. סי' ע"ה סק"א.

לחופה, היינו הטלית, או הקונדסין למנהג האשכנזים, על כן בכל מקרה חייבת בכיסוי.²¹⁶

216. הנה מאחר ונקטינן לדינא דנשואה חייבת בכיסוי ראש תכף ומיד אחר החופה (עיין שבט הלוי ח"ט אה"ע סי' רנ"ט, וראה להלן לשון הרב אפי זוטרי), דכיסוי ראש דנשואה היא דת משה, א"כ שוב אין מקום להתיר לכלה לבוא בליל חתונתה ללא כיסוי ראש. ואפילו מי שמחזיק במנהג הישן שלא להתייחד אחר החופה, אינו מועיל לענין להתירה בלא כיסוי ראש, כיון שלעיקר הדין נקטינן מכח המנהג הקדום דחופה היינו פריסת הטלית או הסודר [ומהאי טעמא גופא לא נהגו מעיקרא ביחוד], וכמנהג כל חו"ר ספרד ואשכנז כמבואר באורך לעיל, וא"כ בין מתייחדים אחר החופה ובין לא מתייחדים, מעיקר הדין חשיבא נשואה לכל דבריה, ע"פ מנהג כל הפוסקים מדורי דורות, ואי אפשר להתיר לה להיות בגילוי ראש. ואם נאמר שלא יתכוין להכניסה לחופה עד שיתייחדו [אחר הסעודה בביתם], ועדיין דינה כארוסה לכל דבריה, א"כ הסעודה אינה סעודת נישואין, והשבע ברכות שלאחריה הינן לבטלה דאינה נשואה, וכמו שכתבו בהדיא המקנה (קו"א סי' ס"ב סוף אות א'), והפתחי תשובה (סי' ס"ב סוף אות י'), והעזר מקודש (סי' ס"ד), ומי יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. על כן בודאי חשיבא נשואה מיד עם פריסת הטלית, דזוהי חופה, וא"כ הרי דמחוייבת בכיסוי ראש. גם בלאו הכי, כבר נתבאר דלסברת הב"י ודעימיה, השבע ברכות שמברכים בחופה, צריך להסמיכן ליחוד, ועל כן לא טוב לדחות היחוד ללילה [בביתם] אחר הסעודה. ואף לפי מה שזכרנו שם דהליכה למקום היחוד לא הוי הפסק, אבל כמה שעות חשיב הפסק. וכל מה שמחפשים היתרים כדי שתשאר בגילוי ראש עוד כמה שעות, ואין זו דרך בנות ישראל הצנועות. ובפרט בני ספרד, שבהרבה מגלילותינו נהגו מקדם קדמתא שעוד בטרם נישאו היו מכסות ראשן [אמנם לא כנשואות], ואינן הולכות פרועות ראש, כיעויין בשד"ח (אס"ד מערכת דת יהודית) שכן מנהג ערי פרס, ותוניס ובנותיה, ופיס ומרוקו ובנותיהן, וכן כתב הרב משאת משה (ח"ב אה"ע סי' ז') דכן מנהג מקומם [רודוס]. וזה לשון מהר"י פארדו בספר אפי זוטרי (סי' כ"א אות ט'), וגם יותר כפול ומכופל גודל הפריצות ששמעתי שבאיזה מערי המוריא"ה, בנות

ק"ח. לאחר היחוד, מביאים את החתן בשירים ומחולות לסעודת הנישואין, ויושב בראש, ובוצע על הפת. וצריך להקפיד שיאכל במקום הסעודה כזית פת, דפעמים אוכל בחדר יחוד, ולא מקרי סעודת נישואין, שאין החתן אוכל עמהם.

שמחת הנישואין

ק"ט. עושים סעודה בבשר ויין, והיא סעודת מצוה, והנהנה מסעודת מצוה לשם שמים ניצול מדינה של גהינם.

קכ. כתב רבינו הרמב"ם,²¹⁷ מצות עשה של דבריהם וכו', וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הם גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל

ישראל בשעת כניסתן לחופה, מניחות חוץ לצמתן כל קליעות שערותיהן כבתולות, ואומרות שכיון שביום חופתן לא כיסו אותן, הרי הוא כפניהן ידיהן ורגליהן, ושאין בזה סרך איסור, הואיל ומעיקרא לא כיסוהו כלל. זוהי טענה כוזבת ששמעתי אומרות. ישתקע הדבר ולא תהיה כזאת בישראל, כי אין זה אלא מרוב פריצותן, וראויים גדולי העיר שריה וחכמיה לנדותן, למען יציתו לדברי רבו' ותהיינה צנועות וכו'. עכ"ל. אח"כ (אות י"א) כתב בזה"ל, וכבר נהגו בכל תפוצות ישראל, שאם נתקדשה קודם הנישואין איזה זמן מאיזה טעם [שלא כמנהגנו שהקידושין והנישואין הם בזמן אחד ובתכיפה אחת], שתכף מכסות ראשן כאשת איש, ופוק חזי מאי עמא דבר. עכ"ל. וכן העיד לי חתן הגאון ר' יהודה מועלם זצ"ל, בשם נו"ב, דכל בנות המשפחה לא הלכו בשערן הטבעי בחופה.

217. ריש פי"ד דאבל.